

**ЛИТЕРАТУРНИ ОБРАЗИ И СТРАТЕГИИ В МИГА СЛЕД КРАЯ НА
СВЕТА
(ОПИТИ ВЪРХУ ПРОЗАТА НА ЮРИЙ АНДРУХОВИЧ, ГЕОРГИ
ГОСПОДИНОВ
И ВЯЧЕСЛАВ ПЬЕЦУХ)**

Стилиян Стоянов

Аногация: Статията коментира романите „Рекреации” на Юрий Андрухович и „Естествен роман” на Георги Господинов и повестта „Бог в града” на Вячеслав Пьецух. Търсят се общи характеристики на литературата на постсоциалистическите страни в края на XX и началото на XXI в. – отказа от примитивния реализъм, навлизането на ъндърграунда, функциите на пародията и гротеската.

Ключови думи: гротеска, пародия, карнавал, постсоциалистическа литература.

Разбира се, заглавието на статията е метафора. Също така се разбира, че част от него е заето от Ивайло Дичев (Дичев 1988). Слуховете за края на света засега се оказват силно преувеличени. Идеите за край, е, не на целия свят, но на отделна негова епоха обаче намират широко отражение в литературата и в културата. Може да си припомним известния *Fin de siècle* и да заключим, че след всеки край и съответно преди всяко начало са се появили и се появяват знаменити литературни творби.

Обект на настоящата статия са три литературни произведения от края на XX и началото на XXI век. За хората от моето и поколението преди мене това време бе твърде динамично – понякога трагично, понякога иронично и гротесково. Ние бяхме свидетели на края на историята – не по Франсис Фукуяма, а по Маркс и Енгелс. За класиците на марксизма-ленинизма, както е известно, истинската история започва от момента на победата на социализма и комунизма. Всичко, съществувало преди тази победа, те наричаха „предистория”. Водени от тази марксистическа логика, можем да твърдим, че в началото на 90-те години на XX век ние станяхме свидетели на края на социализма и комунизма, т.е. на края на историята, и чакахме (дочакахме) началото на новата история и новия свят. В последното десетилетие на XX век се появиха характерни литературни творби, които бяха породени от преходното време.

Конкретен обект на интерпретация в този текст са „Естествен роман” на

Георги Господинов, „Рекреации” на Юрий Андрухович и „Бог в града” на Вячеслав Пьецух⁵. Изборът точно на тези творби от корпуса текстове на преходното време в някаква степен е произволен – те ми харесват. Смятам обаче, че те показват тенденции, характерни изобщо за литературата на постсоциалистическите страни от последното десетилетие на XX век.

За какво става въпрос?

На първо място за това, че тази литература се прощаваше с идеите за полезност и с примитивния реализъм. И трите произведения гледат странен и не съвсем реалистичен хронотоп. В „Рекреации” има реални географски маркери: Ленинград, Львов, Караганда, Карпати, но действието се развива основно в измисления град Чортопил (семантиката на името, струва ми се, е очевидна). Същото става и в „Бог в града”: *„Но в котором именно городе это было – следует утаить во избежание кривотолков и нашествия паломников; скажем только, что было это в нечерноземной России, ближе к Уральскому хребту; в пределах третьего часового пояса, а там будь хоть Вятка, хоть Усть-Орда.”*

„Естествен роман” също не указва конкретни географски названия. Затова пък е ясна годината, в която се развива действието – 1997. Пьецух ситуира действието на точно определена дата: 22 януари 1994 г. – на тази дата Александър Иванович Пижаков открадва ножиците от бръснарницата на ъгъла на „Карл Либкнехт” и „Хлебния тупик” (също красноречив топоним).

Получава се някакъв парадокс: в точно определено време и на неопределено място нещо се случва. За това, какво се случва, ще стане въпрос след малко. Ако сега се замислим за време-пространството, ще стигнем до размисли за иронията и гротеската, които са характерни за поетиката и на трите творби.

Както е известно, гротеската и в някаква степен иронията, са свързани с деформацията. Романите на Андрухович и Господинов, както и повестта на Пьецух разказват за деформирания свят. Усещането за деформация изобщо е силно в литературата на 90-те. Това безусловно е свързано с извънлитературните процеси, протичащи в социума. След края на подредения социалистически свят и конкретния индивид, и културата се оказаха в хаоса на новото време. И трите разглеждани текста водят към мисълта, че в света се е загубил порядъкът и се случват странни неща. Това усещане обаче не предизвиква никаква социална активност у героите. След всичко, което се случва, Мартофляк и компания („Рекреации”) отново отиват в кръчмата, за да пият, а Мацапура ги предупреждава, че може да се пие, но се налага да се четат и стихове. Героят очаква било края на целия свят, било своя собствен край,

⁵ Използвани са интернет вариантите на текстовете: Господинов, Г. Естествен роман – <http://siovo.bg>; Андрухович, Ю. Рекреации <http://www.ukrcenter.com>; Пьецух, В. Бог в городе http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2001/3/piec.html

но неговата позиция не може да се нарече трагична. Това добре е изразено в „Естествен роман“: „Как е възможен романът днес, когато трагическото ни е отказано и когато възвишеното отсъства?“ Всъщност още в самото начало на романа Господинов, очевидно иронизирайки Ленин, пише, че Апокалипсисът е възможен в отделно взета държава. Според Пъецух – даже в отделно взет град. Очакването за края на света обаче също е някак си гротесково и иронично: *„Но самое страшное – было ясно покраща ножниц из парихмахерской на углу Карла Либкнехта и Хлебного тупика стала, что называется, последней каплей в чаше долготерпения, и эта покраща решила все. Вместе с тем было так жалко родного города, так жалко, что Пыжиков сморщился и сказал: – Ну ладно, я – отпетый человек, но вот есть такая Маня Холодкова, страдальца, святая душа, – неужели и ей конец?! Ответ был:– Маню Холодкову и правда жаль. – Погодить бы со всем этим делом, а?... Может быть, все со временем утрясется и эти проклятые ножницы я верну? Наступило продолжительное молчание, за которым последовали слова: – Так и быть. Рани Мани Холодковой, страдальца, подожду.*

В окно пивной ударил жемчужный луч.”

Да отбележим само, че в този цитат разговарят човек и Бог.

Героите на трите текста разсъждават за света, в който живеят и за неговото несъвършенство, но те са много далече от идеята за промяна. Класическият герой от времето на социалистическия реализъм, който летеше без крака, разораваше целината, воюваше с всичко и за всичко, така и не премина границата на 90-те години на XX век. След тази граница героят в литературата стана персонаж, който си знаеше, че светът никак не е съвършен, но нямаше желание да се бори за усъвършенстването на същия този свят.

Може би поради това Разказвачът в „Естествен роман“ се интересува от естествената история – той иска да мисли, че тя е единственото обективно нещо в този субективен свят, в който действителността не отговаря на думите, а думите не отговарят на действителността – именно за това става въпрос в „Записки на естественика“. Между другото това несъответствие дискредитира и самата естествена история. Коя история е правилната – на Линей или на Дарвин? Кои думи не отговарят на действителността?. Отговор няма. Може би затова героят решава да изчезне масово като динозаврите.

В романа „Рекреации“ героите като че имат избор и като че са свободни. Те отбелязват „Празника на възкръсващия Дух“. Ако обаче цитираме, те са само „вільні громадяни вільного карнавалу“, което само по себе си е нонсенс – карнавалът затова е карнавал, защото в него всички са свободни. А след карнавала? Между другото, романът иронично изгражда некарнавалната перспектива: десантчиците с автоматите абсолютно

реално предизвикват у Хомски и Мартофляк реалната мисъл за смъртта. После се оказва, че това също е част от карнавала.

Изобщо в „Рекреации” и „Бог в града” ясно се усеща принципът на карнавала с характерните за него травестии и гротески. Бог е в града, наближава Последният ден, вече е десет сутринта, а няма и не се предвижда никаква дневна светлина. Александър Пижиков е загубил своето лице (как да не си припомним диaboлизма), а обитателите на жилищния кооператив „Вимпел” отиват на събрание и говорят ето за какво: *„Так вот, по моим наблюдениям, + продолжил Расческин, – сегодня двадцать третьего января одна тысяча девяносто четвертого года, и пришел этот самый Последний день!*

– Какую вы ерунду городите, товарищ Расческин! – сказав ему Петухов. – Вместо того чтобы распространять разные измышления, про сумасшедших нам рассказывать, вы бы лучше заплатили за телефон! Я уж не говорю про то, в каком виде вы являетесь на собрания, но хотя бы вы заплатили за телефон!”

Господинов, Андрухович и Пьецух градят обърнат свят – гротесков, карнавален, нереален, който няма нищо общо със света, познат от литературата на примитивния социалистически реализъм. Характерни за тази литература покрай другото бяха лозунгите и лозунговия дискурс изобщо. Интересно звучат лозунгите в обърнатите светове на Господинов и Пьецух: „Яжте лайна! Не е възможно милиони мухи да грешат” („Естествен роман”); или: „Не пей! С пияных глаз ты можешь обнять классового врага!” („Бог в града”).

Прозата на Андрухович, Господинов и Пьецух реабилитира това, което Бахтин определя като „човешка долница”. Интересно е, че реабилитацията на човешката телесност като че ли изобщо е свързана с преходните времена: „Декамерон” и „Гаргантюа и Пантагрюел”, прозата на Буковски.

Реабилитацията на човешката долница при Андрухович, Господинов и Пьецух не води до радост от живота. Това не е ренесансов свят и раблезиански смях, а по-скоро реакция на извънредно сериозната литература на соцреализма. Ето характерен пасаж от „Естествен роман”: „Естественно е да се ходи на кенеф. А във филмите никой не сere. Тогава за пръв път се усъмних в киното”.

Литературата след края на социалистическия свят повсеместно показва ъндърграунда, човешкия ъндърграунд – всичките тези редове на екскрементите, на секса, разбираан единствено като чукане, на повръщането и т.н. И ако в литературата на 60-те и 70-те години (не в социалистическия лагер) такава литературна стратегия беше насочена към епатация на еснафския свят, в романите на Андрухович и Господинов, както и в повестта на Пьецух никой никого не иска да епатира. Те просто показват света на човешката и социална

долница. Героите на Господинов и Пъецух, в някаква степен и тези на Андрухович живеят на дъното, но никой от тях не твърди, че „човек – това звучи гордо”. Не твърдят и че не звучи гордо. Човекът живее като че ли в своя роман, в своята самота и очаква без особен ентузиазъм, но и без особен страх края – било на света, било своя собствен. Георги Господинов нарича това състояние „Естествен роман”. При Юрий Андрухович това са „Рекреации”. И даже Бог, който е дошъл в града, не може или не иска да предизвика апокалипсис. Той вяло се съгласява, че Маня Холодкова е чиста душа, съгласява се да почака с Апокалипсиса, след което запалва слънцето. Изглежда, че в мига след края на света героичните, също както и божествените пози, са невъзможни.

Забележка: Вариант на текста е публикуван в «Іноземна філологія», випуск 188/2007, Львів, 2007

Стилиан Стоянов е доцент по теория и история на литературата в ЮЗУ "Неофит Рилски", Благоевград. Научните му интереси са в областта на популярната и масовата литература, социология на литературата. Автор е на изследването "Литературата на двора" (1998) и на публикации в областта на теорията и историята на българската литература, съпоставителни анализи между произведения на българската и украинската литература.

e-mail: stilyan61@hotmail.com